

Szórványdiskurzus és közpolitika

Bodó Barna - 2014. 03. 07.

Jelen – talán a szükségesnél is rövidebb – dolgozat kísérlet arra, hogy a szórványról kialakult beszédmód átalakulását megalapozza, a bajainkról való beszédmódban a bajokról át lehessen térni ezek kezelésének az előkészítésére.

Szórvány-meghatározás és -tipológia

A Kárpát-medence regionális magyar közösségei demográfiai szempontból igen eltérő képet mutatnak, három nagy kategória elkülönítése látszik szükségesnek. *Tömböt* alkotnak azok a magyar közösségek, ahol a térségben, a helyi lakosságban többséget alkotnak, erre példaként a Székelyföldet, Csallóközt, a Beregszászi járást, a történelmi Észak-Bácskát lehet idézni. *Fronthelyzetben* él a kisebbségi magyarság ott, ahol a helyi lakosság jelentős – 20-50%-os – részét képezi, és megvannak a politikai eszközei arra, hogy

közösségi érdekeiért sikeresen fellépjen (példaként idézhetők nagyvárosok – Kolozsvár, Nagyvárad, Szabadka – illetve térségek, mint Bihar, Szatmár megyék, Dél-Bácska, Galántai járás, Ungvári járás bizonyos része.) A *szórvány* olyan kisebbségi léthelyzet, amikor a helyi magyar közösség nem rendelkezik azokkal a kulturális-intézményi és politikai eszközökkel, amelyek révén biztosítani képes önnön etnikai fennmaradásának kulturális feltételeit.

A *szórványt* meg kell különböztetni a *diaszpórától*, amely a történelmi szállásterületről való elvándorlással, politikai, gazdasági vagy szociális okokból bekövetkező migrációval jön létre, vagyis számára nem adottak a történelmi szálláshelyen maradással kapcsolatos őshonosságra építő jogok: intézmények biztosítása etnikai identitásának megőrzésére. A „közmegegyezéseszerű diaszpóra fogalomban hangsúlyosan jelen van a szétszórás, a vándorlás, az eredeti helyről való elkerülés momentuma, addig a magyar „belső használatú” szórvány fogalomban a helyben a maradás, a maradék-jelleg, a regresszió és a veszélyeztetettség a hangsúlyos jellemzők.”^[1]

Ilyés Zoltán felhívja a figyelmet arra, hogy a szórványok kialakulásának módja eltérő lehet. „A klasszikus erdélyi (Mezőség, Dél-Erdély, Erdélyi-Érchegység) szórványterületeken az asszimiláció, a különféle háborúk és nemzetiségi villongások vagy a csekély népszaporulat miatt pusztuló magyarság az ún. 'regressziós szórványok' típusába tartoznak: a magyar etnikai tömb széttöredezésével, pusztulásával alakultak ki, miközben ennek ellentétes irányú – a középkortól napjainkig tartó – folyamatoként, az említett területeken tömbbé erősödött a románság. A Kárpát-medencében szórványnak nevezett magyar csoportok nem mind a fent vázolt történeti léptékű visszaszorulással keletkeztek. A Délvidék szórványmagyarsága egy, az oszmán-

török hódoltság utáni hosszú és szervezett, majd később spontán paraszti kolonizáció révén jött létre a 18. század második felétől a 20. század elejéig. A román, német, szerb többségi közegben élő, szervezett, integráns faluközösségeket alkotó bánági, bácskai magyar közösségek más asszimilációs, integrációs utat jártak be, mint Szlavónia és Szerémség gyakran később települt, szétszórtabb, a településeken jórészt kisebbségben élő társaik. Jelentősek a kárpáti hegységkeret (főleg Bereg, Máramaros, Szatmár) 18-19. századi kincstári/kamarai telepítései révén létrejött bányász és iparos szórványközösségei is." A szórványok jelölésére használják a foszlánymagyarság, szigetmagyarság illetve mélyszórvány (ez esetben a kisebbséghez tartozók száma 10-20 fő) kifejezéseket is.

A szórványok demográfiai számokhoz kötöten nem határozhatók meg egységesen és egyértelműen. Vannak szerzők, akik 30%-os kisebbségi arány alatt már szórványról beszélnek – beszéltek főleg a két világháború között –, mások szerint a 300 fő jelentené a határt, amely alatt szórványhelyzetet kell mondani. A meghatározásnak legalább három tényezőre kell kiterjednie: a *kisebbségi lélekszámra*, ennek a többséghez viszonyított *arányszámára* és az *intézményi ellátottságra*. Ezek a tényezők együtt határozzák meg a helyi magyar közösségek *etnikai-kulturális reprodukciós képességét*. Kutatások szerint amennyiben a vegyes házasságok aránya meghaladja a 25%-ot, az asszimilációs veszteség generációnként elérheti akár a 20%-ot is. Az intézményi ellátottság az asszimiláció számára gátat jelentő, a magyar identitástartalmak kialakulását és megőrzését elősegítő intézményekre, elsődlegesen az anyanyelvű iskolára és a templomra vonatkozik. A művelődési intézmények (könyvtárak, tánc- és énekcsoporthok, hagyományőrző egyesületek) megléte illetve hiánya szintén fokmérője a szórványosodás előrehaladottságának.

A szórvány értelmezhető más kulcsfogalmak segítségével is, egy ilyen elméleti keret a szórványnak a kulturális nemzet határaként történő értelmezése. **[2]** Ez azt jelenti, hogy a szórványban lakóknak meg kell küzdeniük azzal, hogy a *nyelvhatáron élnek*, meg kell harcolniuk az anyanyelvben való megmaradásért. Ha ez nem sikerül, akkor az illető kisebbséghez tartozó személyek asszimilálódnak, s ha ez tömegessé válik, a nyelvhatár elmozdul, átlép az illető térségen. Látni kell, hogy a nyelvhatár folyamatosan változik, mozog, a szórványok asszimilációja külső – anyanemzeti, a kisebbségi tömb részéről érkező – támogatás nélkül nem áll le, vagyis a kulturális nemzet területe szűkül, magyarok által is lakott hagyományos térségek „letörnek”, eltűnnek a magyar kultúra térképéről. Több példa idézhető ebben a vonatkozásban, például a romániai Bánság teljes déli része magyar szempontból múlt, történelem, itt helyi potenciálra támaszkodó magyar közösségek léte nem képzelhető el. Ezeket a példákat fel kell idézni, hogy világos legyen minden felelősen gondolkodó magyar számára, mit jelent a szórvány: etnikai szempontból olyan térséget, amely a magyar kultúrát illetően könnyen múlttá válhat.

A szórványok osztályozhatók kialakulások, társadalmi-gazdasági helyzetük, integrációs-asszimilációs szint és önkép, önreprezentáció és veszélytetettség alapján. **[3]**

Kialakulásuk szerint a szórvány lehet autochton vagy allochton: a középkortól a mai helyükön lakók, avagy újkori telepítés által kialakultak. Napjaink gazdasági folyamatai, munkaerő-piaci vándorlásai is létrehoznak szórvány-jellegű csoportokat.

Elhelyezkedés szerint elsősorban a településhálózat különböző nagyságú, hierarchiaszintű egységeiben való jelenlét alapján osztályozhatjuk a szórványokat, eszerint beszélhetünk falusi, kisvárosi, nagyvárosi szórványokról.

A szórványok osztályozhatók *integrációs-asszimilációs szintjük*, azaz a kulturális, etnikai, nemzeti beolvadás különböző fokozatai szerint is. A többségi népcsoporttól a kisebbségben élők számos kulturális elemet (ételek, viselet, népszokások, hiedelmek, szavak, kifejezések stb.) kölcsönözhetnek, de át is adhatnak a többségnek bizonyos kultúraelemeket (akkulturáció). Az akkulturáció kölcsönös, amikor az *érintkező kultúrák* egyszerre mintaadók és befogadók, de lehet *egyirányú*, amikor a befogadó kultúrára egy domináns kultúra gyakorol hatást – szórványban ez a jellemző.

A szórványközösségek *önképe*, és *önreprezentációja* is többnyire eltérő, léteznek hagyományokkal rendelkező és „hagyománytalan” szórványok, ez utóbbiak emlékezetében, történeti tudatában kevés a magyar múlthoz kapcsolódó momentum, így a tudati asszimilációjuk is gyorsabb. Ahová sokfelől költöztek magyarok, éppen a sokféleségük, települési, vallási, hagyománybeli különbségeik miatt nem képeznek új településükön integráns, összetartó közösségeket.

Minden szórványközösség többé-kevésbé veszélyeztetett, helyzetük (nagyváros – kistelepülés), nagyságuk, demográfiai szerkezetük, intézményi háttérük, a lelki gondozás rendszeressége alapján vannak a végveszélybe került és még eséllyel megmenthető, gondozható közösségek.

Szórványhelyzet, szórványosodás

A szórványosodás – asszimilációs folyamat. Az asszimilációnak vannak külső és belső feltételei illetve okai. A szórványra érvényes asszimilációs elmélet hosszú ideig nem készült, a szórványokra vonatkoztatva is a legutóbbi időkig Milton Gordon 1964-es diaszpórára kidolgozott asszimilációs elméletét alkalmazták a kutatók. A folyamat megértése

szempontjából továbblépést jelent a 2011-ben kidolgozott új értelmezés, a strukturális asszimiláció elmélete. [4] Az asszimilációt kiváltó tényezőket és ezek hatásmechanizmusát az új elmélet az alábbi ábra szerint összesíti.

A szórványosodás/asszimiláció tényezői: 1.

általános/országos tényezők: társadalmi értékek, jogok és kötelezettségek, politikai kultúra, politikai intézmények, kormányzati politika; 2. **lokális** tényezők: demográfiai viszonyok, kulturális/oktatási intézmények helyi léte, helyi kisebbségi elit, helyi (etnikumközi) hagyományok; 3. **közvetlen** környezet: család, baráti kör, iskola/munkahely.

Forrás: Fabian, H. and Dunlop, A.W. (eds.) (2002): Transitions in the Early Years. Routledge Falmer Publishers, London. – alapján készítette BB

Az asszimiláció a következő társadalmi folyamatokat jelenti:

Kezdetben az **demográfiai helyzet** változik meg elvándorlással, születések csökkenésével, többségiek betelepülésével, és elindul a nemzeti identitás tartalmait nyújtó intézmények felszámolódása:

– *Az etnikus tér megváltozik, a településen belül a kisebbségi népelem számaránya lecsökken, az etnikus arányok felborulnak, és ebből egy erőteljes demográfiai térvesztés következik.*

A demográfiai viszonyok megváltozása miatt elindul az **intézményi keret** átalakulása:

– *Az iskola, anyanyelvi oktatás fokozatosan felszámolódik: előbb a felső, majd végül a legelemibb óvodai foka is. Sérül az anyanyelvi oktatás értéke, presztízse, az ez iránti szülői, gyermek- majd közösségi igény.*

– *Kulturális és művelődési leépülés.* A kultúra anyanyelvű intézményei objektív és szubjektív okok (etnikai arányok, forráshiány, helyi vezető hiánya, többségi türelmetlenség) miatt lassan leépülnek. Maradnak a helyi hagyományos rendezvények (falunap, templomi ünnepek), de lassan ezek is elsorvadnak.

Az intézményi térvesztés kiváltja az **anyanyelv visszaszorulását**:

– Az intézmények, az egyszerű *önszerveződési formák* leépülnek, felszámolódnak, minden területen bekövetkezik a szervezkedési, együttléti igény halála.

– *A nyelvi térvesztés.* Az anyanyelv használati köre leszűkül, mind használati, mind pedig szimbolikus értéke csökken, a nyelvi kölcsönhatások felerősödnek. Stigmatizálódik az anyanyelv, felértékelődik a hatalmi, a hivatali, a többségi nyelv. Beáll a kétnyelvűség, keveréknyelvűség, nyelvi erózió, nyelvcsere, beolvadás.

– Iskola- és párválasztásban a kisebbségi kifelé orientálódik, a többségi iskolát választja, élettársa is többségi. De olykor magyar-magyar család is nyelvet vált.

Átalakul a **közösségi élet**, az anyanyelv visszaszorul, nincsenek külön kisebbségi rendezvények, ahol a közösség reflektálhatna a saját helyzetére – **megszűnik a kisebbségi külön világ**.

– *A közösségi élet leépülése.* A kisközösség már nem szerves etnikus közösség, hanem töredék, az itt élők nem tudják közösségben megélni etnikai hovatartozásukat.

– *Izoláció.* Teljes elszigetelődés a nagyobb anyanyelvi közösségektől, a kollektív kultúra, a szóbeliség felszámolódása.

A **társadalmi térvesztés** áterjed a gazdasági és a politikai szférára is:

- *Gazdasági térvesztés.* A magyarság nem tud versenyt tartani a többséggel, csökken a vállalkozói kedv, kiszorul a gazdaság meghatározó tényezői közül a helyi közösségben és régióban.
- *Politikai térvesztés:* az etnikus kiscsoport visszaszorul az érdekképviselőtől, a helyi önkormányzatokból, közéletből, a nagypolitikából is.

A kisebbség az asszimilációs folyamatokkal szemben kiszolgáltatott, képtelen védekezni, mivel nincs, aki a még ott élő magyarokban a kötődést ébren tartsa – **elit, helyi vezető nélkül** marad.

Az asszimiláció – szórványosodás – folyamatának **több szakasza** különíthető el.

1) *Az első szakaszban* az anyanyelv-domináns kétnyelvűség kiegyensúlyozott kétnyelvűséggé változik, amikor megszűnik az anyanyelv természetes elsőbbsége.

2) *A második szakaszban* a többségi nyelv válik dominánssá, aminek következtében az egyén számára kulturálisan a családi helyett a külső kapcsolatok válnak elsőrendűvé. Mivel a helyi kultúra dominánsan többségi nyelvű, elindul a szétfejlődés.

3) *A harmadik szakaszban* a személyes kapcsolatok, kötődések többsége már nem anyanyelv-alapú, a személy nyelvvel, kultúrával kapcsolatos döntéseiben (párválasztás, iskolaválasztás) a többségi hatás az elsőrendű és meghatározó.

4) Ennek következtében – *negyedik szakasz* – a személy kifelé orientálódik, egykori önmagát, anyanyelvi kultúráját kívülről

látja, a többségi környezetben kíván érvényesülni, számára ez jelenti az önmegvalósítás útját és lehetőségét.

5) Az *ötödik, végső szakaszban* a többségi közegbe való átlépés érzelmi szempontból is megtörténik, egykori kisebbségi identitása származástudattá változik. Már nem zavarja, ha nem beszéli anyanyelvét – feloldotta, feldolgozta ezt a „kérdést”.

Az átlépés soha nem végleges, az emberi élet nem tábla, amelyről teljesen le lehet törölni események és kapcsolatok hatását. Felléphetnek olyan tényezők, amelyek az egyént korábbi lépéseinek felülvizsgálatára készítetik. De a tapasztalat szerint ez ritka és jelentős társadalmi sokk válthatja ki.

---

[1] Ilyés Zoltán: *Szórványhelyzetben a Kárpát-medencében.*

Háttér tanulmány a Határon Túli Magyar Oktatásért Apáczai Közalapítvány számára. Lásd:

<http://szorvany.hu/display/szervezetek/?>

szervezetek[szervezetek_display] [keyvalue]=29 Letöltve 2011.okt.10.

[2] Jelen stratégia mellékletét alkotja az *Alapfogalmak és értelmezések* fejezet – amelyben a szórvánnyal kapcsolatos

fogalmak és jelenségek értelmezését adjuk meg.

[3] Lásd: Ilyés Z. idézett tanulmányát.

[4] Az elméletet Bodó Barna dolgozta ki, bemutatta 2011. okt. 29-én, az ELTE Politikatudományi Intézete által szervezett konferencián.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.